

II. ŹRÓDŁA I MATERIAŁY

Maciej Próba

<https://orcid.org/0000-0001-8419-6837>

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa

LIST STANISŁAWA STADNICKIEGO DO KSIĘCIA JANUSZA RADZIWIŁŁA Z 1609 ROKU*

W toku porządkowania nierozpoznanych dotychczas archiwaliów z działu X Archiwum Radziwiłłów¹, znajdujących się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, ujawniono list² napisany w 1609 r. przez Stanisława Stadnickiego (zwanego Diabłem, Diabłem łańcuckim)³ do księcia Janusza Radziwiłła, wówczas podczaszego litewskiego⁴. Trudno uznać ten dokument za zupełnie niezany badaczom. Wielokrotnie odwoływał się do fragmentów jego treści Janusz Byliński⁵. Fragmenty tego listu, za jego publikacjami, ostatnio cytowali również

* Chciałbym podziękować Rafałowi Jankowskiemu z AGAD, który namówił mnie do wydania listu oraz dr. Przemysławowi Gawronowi i Andrzejowi G. Przepiórcę za cenne wskazówki bibliograficzne.

¹ Formalna nazwa zespołu archiwalnego to Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, używam jednak rozpowszechnionej i przyjętej w literaturze formy zapisu „Archiwum Radziwiłłów” (dalej: AR). Dział X to „Dokumenty domów obcych”.

² List został odnaleziony w marcu 2022 r. przez Jarosława Zawadzkiego z AGAD w toku porządkowania niezinventaryzowanych archiwaliów działu X Archiwum Radziwiłłów.

³ J. Byliński, *Stadnicki Stanisław h. Szreniawa zwany Diabłem* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 41, Markiewicz, Warszawa–Kraków 2002, s. 425–432.

⁴ T. Wasilewski, *Radziwiłł Janusz h. Trąby* [w:] PSB, t. 30, s. 202–208. *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 144.

⁵ Zob. J. Byliński, *Wstęp* [w:] J. Budziło, *Wojna moskiewska wzniecona i prowadzona z okazji fałszywych Dymitrów od 1603 do 1612 r.*, oprac. J. Byliński, J. Długosz, Wrocław 1995, s. 16–17; w przypisie 24 wskazano, że ów list znajduje się w AGAD, AR, dz. II (zbiory niezinventaryzowane). Wynika z tego, że list w nieokreślonym momencie został później przeniesiony do działu X AR. Następnie Byliński przytaczał jego fragmenty również we wstępie do edycji: *Diariusz drogi Króla JMci Zygmunta III od szczęśliwego wyjazdu z Wilna pod Smoleńsk w roku 1609 a die 18 Augusta i fortunnego powodzenia przez lat dwie do wzięcia zamku Smoleńska w roku 1611*, oprac. J. Byliński, Wrocław 1999, s. 30–31 i przypis 55; J. Byliński, *Źródła konfliktu pomiędzy królem Zygmuntem III a Radziwiłłami* [w:] *Kultura polityczna w Polsce*, t. 6, cz. 2: *Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*, red. M. Kosman, Poznań 2006, s. 44 i przypis 66; J. Byliński, W. Kaczorowski, *Smoleńsk 1609–1611. Szkic z dziejów*

młodszy badacz⁶. Wydaje się jednak, że do tej pory list nie był znany badaczom w całości.

Nie analizując dokładnie treści listu, publikowanego poniżej, warto wskazać na podstawowe zagadnienia. Został napisany na jednej karcie, na dwóch stronach. Karta pozbawiona jest znaku wodnego. Sam rękopis nie nosi ani podpisu nadawcy, ani formuły adresowej, która jednoznacznie wskazywałaby na adresata. Porównanie rękopisu z zebranymi w dziale V Archiwum Radziwiłłów listami Stanisława Stadnickiego pisany do Radziwiłłów⁷ pozwala jednak wykazać „rękę” autora listu. Również jego treść nie pozostawia wątpliwości, co do nadawcy i adresata⁸. List nie nosi również daty ani miejsca sporządzenia. Byliński, przytaczając jego fragmenty w kilku publikacjach wskazywał na drugą połowę sierpnia 1609 r.⁹ Z treści listu wynika, że został on spisany już po wyjeździe króla Zygmunta III Wazy z Wilna w drogę pod Smoleńsk. Sam Stadnicki pisał o wyjeździe króla 13 VIII [1609 r.]. Obecnie wiemy już, że król ruszył z Wilna w stronę Smoleńska 18 VIII 1609 r.¹⁰ Z dużą dozą prawdopodobieństwa można więc założyć, że Stadnicki swój list wysłał po tej dacie. Potwierdzałyby to przypuszczenia Bylińskiego, że list napisano w drugiej połowie sierpnia tego roku.

Podczas porządkowania akt list został włączony na stałe do sygnatury 14956 w dziale V Archiwum Radziwiłłów (Korespondencja Stanisława Stadnickiego do Radziwiłłów). Aby jednak nie rozbijać dotychczasowej struktury jednostki, która cytowana jest w różnych publikacjach, list dołączony został na jej końcu z paginacją stron 12–13 (a więc już za listem z roku 1610).

Podczas edycji listu posiłkowałem się instrukcją wydawniczą dla źródeł nowożytnych¹¹, starając się jednocześnie oddać charakter języka, którym posługiwał się Stanisław Stadnicki.

nadgranicznej twierdzy, Opole 2012, s. 60 i przypis 84. Warto zauważyć, że w powyższych publikacjach zawsze cytowany był ten sam fragment listu Stadnickiego do Radziwiłła.

⁶ А.Г. Пшепорка, *Поляки на службе самозванцев [w:] Смута в России и Потоп в Речи Посполитой: опыт преодоления государственного кризиса в XVII столетии. Материалы Российско-польской научной конференции Москва, 24–26 октября 2012 г.*, ред. А.В. Юрасов, А.В. Малов, Москва 2016 / *Turbae in Russia et Diluvium in Republica Polona: exempla superationis discriminis politici XVII saeculi. Acta colloquii Rossico-Poloni celebrati Moscoviae diebus 24–26 mensis Octobris AD MMXII*, Moskwa 2016, s. 192; A. Pawłowska-Kubik, *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019, s. 429–430, przypis 141.

⁷ AGAD, AR, dz. V, Listy domów obcych, sygn. 14956. Jednostka zawiera cztery listy Stanisława Stadnickiego pisane do Radziwiłłów w latach 1597–1610.

⁸ Wykazał to J. Byliński w cytowanych publikacjach.

⁹ Zob. J. Byliński, *Wstęp [w:] J. Budziło, Wojna moskiewska*, s. 16–17, przypis 24.

¹⁰ M. Wrede, *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*, Warszawa 2019, s. 233.

¹¹ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do poł. XIX w.*, Warszawa 1953.

Tekst źródłowy

b.m. i d. [po 18 VIII 1609 r.]

List Stanisława Stadnickiego do księcia Janusza Radziwiłła, podczaszego litewskiego.

Oryg.: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dz. V, sygn. 14956, s. 12–13.

[s. 1] Co też sam za sprawy i ja jaki czyściec wytrzymuję WKsM jako najkrócej wypisuję. W Warszawie na sejmie arcybiskup gnieźnieński¹² w Senacie publice przy wszystkich uczynił przemowę do mnie, i do Opalińskiego¹³, chcąc mnie subtelnie zaciągnąć w kompromis, tymi słowy: „Że JKM rozkazać mi raczył, abym i z inszymi ich MM pany senatory pogodził WM z panem starostą leżajskim¹⁴, potrzebuję tedy tego po WM, abyś WM słowem swym i ręki daniem obiecał, iż WM na rozsądku naszym przestaniesz i spokojnie się zachowasz”. Ja postrzegłszy to odpowiedziałem: „To WM obiecuję, że się spokojnie zachowam dotąd, póki mi nieprzyjaciel mój przyczyny nie da i na to rękę WM daje”. A takem zniknął, abym się miał obowiązywać przestać na ich perswazji. Jednania chcieli takiego bez wszelakich nagród jeden drugiemu, tylko żebyśmy się obłapili. A jam chciał za nagrodę pięćkroć sto tysięcy złotych, mniej nic, z przeproszeniem z karty, przed królem w senacie, i dwie lecie siedzieć bez prośby. Gdy mi ninacz¹⁵ nie pozwolili, jam nazajutrz w poniedziałek rano wyjechał. Opaliński z królem do Krakowa. Tamże z Krakowa przysłał mi *Cartellus*¹⁶, którego kopię WKsM posyłam i odpis nań. Posyłam też WKsM przepisaną konstytucję *de violentys*¹⁷ między inszymi niecnotliwymi na tym sejmie uczynioną, która umyślnie na mnie jest uczyniona i już egzekwować ją był król na mnie rozkazał. Mandat do starosty przemyskiego¹⁸, mego Caina, i do szlachty także mandat i uniwersały posłał, aby się ruszyli przeciwko mnie i imali mnie. A to z tej przyczyny. Po tym przypadku moim świętecznym od nieprzyjaciela mego, wiele despektów sładzy i poddani wojewodziny wołyńskiej¹⁹ wyrządzali mi. Po przyjechaniu mym z Warszawy wojewodzina wołyńska z poduszczenia

¹² Wojciech Baranowski. Zob. A. Strzelecki, *Baranowski Wojciech* [w:] PSB, t. 1, s. 286–289.

¹³ Łukasz Opaliński. Zob. W. Czaplński, *Opaliński Łukasz z Brnina h. Łódzia* [w:] PSB, t. 24, s. 90–93.

¹⁴ Łukaszem Opalińskim. Najdokładniejszy opis krwawego konfliktu między Stanisławem Stadnickim a Łukaszem Opalińskim podał W. Łoziński, *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, oprac. J. Tazbir, Warszawa 2005, s. 571–619. Ostatnio na temat Stadnickich, zob. A. Janota-Strama, *Stadniccy herbu Szreniawa z Nawojowej*, Warszawa 2013.

¹⁵ Na nic.

¹⁶ Kartę, pismo.

¹⁷ O gwałtownościach.

¹⁸ Adam Stadnicki. Zob. K. Chłapowski, *Stadnicki Adam h. Szreniawa* [w:] PSB, t. 41, s. 360–363; *Urzędniccy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. Spisy, oprac. K. Przyboś, Wrocław–Warszawa 1987, s. 238.

¹⁹ Anna z Kostków Ostrogska, żona zmarłego w 1603 r. wojewody wołyńskiego ks. Aleksandra Ostrogskiego. Zob. H. Kowalska, *Ostrogska z Kostków Anna* [w:] PSB, t. 24, s. 478–479.

Świętosławskiego²⁰, który ją za nos wodzi, posłała Bogdaszowskiego²¹, sługę swego, ze trzydziestą kozaków swoich do Kańczugi²² umyślnie, aby mi despekt wyrządził. I gdy jechał komornik mój przez Kańczugę z Sambora z listem od JM Pani wojewodziny [...] ²³, siostry mej, pojмали go, wsadzili, konia wzięli, spotwarzyli, że to koń poddanego jej. Ja dowiedziawszy się tego, jechałem do Kańczugi, kozactwo puciekowało, komornikam odzyskał. Nie dosyć miał na tym Świętosła[w]s[ki], ale protestację kazał na mnie wzbył uszczypliwą uczynić. W ośm niedziel po tym, trafiło się, że m polował pod Gorliczyną²⁴. Wyjechał Świętosławski do mnie. Między inszymi rozmowami mówił i to, abym sprawy swoje z księżną przypuścił na przyjaciela. Pozwoliłem. Prosił, abym do św. Jana czekał, aż by się z Prus wrócił (bo też jeden komisarzem²⁵ był, gdyż już na tym sejmie przeszłym przedali Prusy)²⁶. On widząc taką moją powolność, bo co by mi za ozdoba z niewiastą się wadzić, jechał do Jarosławia do księżnej. Która zaraz wyprawiła do Krakowa skarżyć na mnie przed królem, że jej majątności najezdźdam, łupię, plądruje. I onę protestację uszczypliwą, którą kazała na mnie kańczużanom uczynić czytano przed królem. Dowiedziawszy się ja tego, pisałem do króla. Pisałem i do Pana Kryskiego, podkanclerzego koronnego²⁷, których listów kopie posyłam WKsM. Do tego, ten komornik co z mandatem do mnie przyjeżdżał o rozpuszczenie ludzi, widział że m ja już żołnierzów nie miał, tylko kilkadziesiąt sług swoich, a sto piechoty, i tak ty[n] mnie Kaimek, na co był chętny, zaniechał. Bo i król obaczył, że potwarz na mnie włożyła wojewodzina wołyńska. Co za pisaniem miał od Bobole²⁸, od pana wojnickiego²⁹, i od pana podkanclerzego, WKsM kopie ich posyłam i odpisy na nie. Tu WKsM uważaj, jeśli Opaliński z swego chcenia, nie z rozkazania, zaczął ze mną wojnę,

²⁰ Jan Świętosławski, referendarz koronny, podkomorzy przemyski. Zob. A. Biedrzycka, K. Chłapowski, Świętosławski Jan *h. Rola* [w:] PSB, t. 51, s. 569–573; *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 142; *Urzednicy województwa ruskiego*, s. 222.

²¹ Nie udało się zidentyfikować.

²² Kańczuga – miasto i dobra Anny z Kostków Ostrogskiej, wojewodziny wołyńskiej. H. Kowalska, *Ostrogska z Kostków Anna*, s. 478.

²³ Słowo niemożliwe do odczytania ze względu na wielokrotne nadpisywanie i poprawianie. Warto zauważyć, że żadna z rodzonych sióstr Stanisława Stadnickiego nie była wojewodzina. Na temat sióstr Stadnickiego, zob. Z. Pietrzyk, *Stadnicki Stanisław Mateusz h. Szreniawa* [w:] PSB, t. 41, s. 424.

²⁴ Gorliczyna – wieś położona na północ od Przeworska, w połowie drogi między Łańcutem a Jarosławiem.

²⁵ W rękopisie *conuisarzem*.

²⁶ Na temat działań Jana Świętosławskiego w sprawach pruskich, zob. A. Biedrzycka, K. Chłapowski, Świętosławski Jan, s. 570; B. Janiszewska-Mincer, F. Mincer, *Rzeczpospolita Polska a Prusy Książęce w latach 1598–1621*, Warszawa 1988, s. 165.

²⁷ Feliks (Szczęsny) Kryski. Zob. J. Maciszewski, *Kryski Feliks vel Szczęsny z Drobnina (Drobinna) h. Prawdzic* [w:] PSB, t. 15, s. 482–485; *Urzednicy centralni nadworni Polski*, s. 110.

²⁸ Nie ma pewności, o którego przedstawiciela rodu Bobolów chodzi. Być może o późniejszego (od 1611 r.) podkomorzego przemyskiego Wojciecha Bobolę. Zob. *Urzednicy województwa ruskiego*, s. 223.

²⁹ Sebastian Lubomirski, kasztelan wojnicki. Zob. J. Długosz, *Lubomirski Sebastian h. Szreniawa* [w:] PSB, t. 18, s. 40–42; *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 132.

gdyż tak prawie gwałtem chcieli na mnie wycisnąć jednanie z nim i dlatego mnie skarano pieniężną winą, bo mi jurgielt³⁰ wzięli, com na królu Stefanie³¹ wysłużył. To też WKsM oznajmuję, że ten niecnotliwy nieprzyjaciel mój przena-
jął w tych dniach Korakowskiego³² niejakiego i Sz[czepanowskiego³³, którym
dał sto koni kozaków, a ci obiecali mu postarać się o moje zdrowie i do Łańcuta
bez wieści wpaść. Jeśli że by nie mogli mnie samemu nic uczynić, tedy obiecali
miasto Łańcut spalić. Ja według tej cnotliwej konstytucji dałem przez Ich
MM Pany Braty me, JM Pana Marcina³⁴ i JM Pana Jana³⁵ [s. 2] o tych swawol-
nych, że wsi[e] moje najeżdżają, pładrują, temu Caimowy, staroście przemy-
skiemu, aby według konstytucji miał ich. On odpowiedział Ich MM, żebym
posłał po mandat do króla. Nim by z mandatem z Wilna było przyjechano, tym
by kozakowie wiele byli złego nabroili. Posłałem ja swoich Węgrów na nie. Oni
dowiedziawszy się zaraz puścili się ku Sandomierzowi. Nie doszli ich moi aż
w Radomyślu niedaleko Zawichostu. Tylko siedemnaście koni moich potkali się
z nimi przed południem, bo drugim poustawały konie, gdyż dwanaście mil za
nimi bieżeli nie karmiąc koni. Dziewiętnaście ich na placu legło, oprócz tych co
po stronach pomarli. Mnie tylko jednego Zawackiego, rotmistrza kozackiego,
dobrego pachółka rycerskiego postrzelono, który dnia osiemnastego umarł.
Ostatek, co przez Opatów szło i szkody czynili, Książę JM kazał pogromić³⁶
i kilku pojmać, że się ich mało co do Opalińskiego wróciło. Teraz pograżają mi,
że Opaliński z niemałym ludem ma przyjść z Wielkopolski; przyjdzieli, kiedy to
tak wiele ludzi ma, będę miał czobie [s]³⁷. Ja przecie uczyniłem protestację
w ziemstwie na tego Caima, starostę przemyskiego, że wedle konstytucji nie
czynił dosyć i pozwałem go na Trybunał. Takiej cnoty byli deputaci terażniejsi,
że umyślnie wlokli sądy po dwie, po trzy tylko *actie*³⁸ odsadzając na dzień, aby
województwo ruskie nie doszło, iżby mi z tego niecnoty sprawiedliwość się nie
stała. Żem podobno przy dłuższym o tym czyścucu moim WKsM zabawił, oznaj-
muję też WKsM co się sam pod ten czas działo. Naprzód, że ubyło dwiema nie-
cnotoma wielkimi po Polsce: wojewoda poznański³⁹ i Dominus Matias, co

³⁰ W rękopisie *jurgelt*.

³¹ Stefan Batory, król polski i wielki książę litewski.

³² Nie udało się zidentyfikować.

³³ Nie udało się zidentyfikować.

³⁴ Marcin Stadnicki, rodzony brat Stanisława. Zob. J. Byliński, *Stadnicki Marcin h. Szrenia-
wa* [w:] PSB, t. 41, s. 405–408. Na temat jego wcześniejszej roli ochmistrza dworu carycy
Maryny Mniszchówny, zob. W. Kozłakow, *Maryna Mniszech*, tłum. A. Wołodzko-Budkiewicz,
Warszawa 2011, s. 90–91.

³⁵ Jan Stadnicki (zm. 1620 r.), rodzony brat Stanisława. Zob. Z. Pietrzyk, *Stadnicki Stanisław
Mateusz*, s. 424.

³⁶ Prawdopodobnie chodzi o działania prywatnych oddziałów ks. Janusza Ostrogskiego, kasz-
telana krakowskiego, który był wówczas właścicielem Opatowa. Zob. T. Chynczewska-Hen-
nel, *Ostrogski Janusz książę* [w:] PSB, t. 24, s. 481–486.

³⁷ Odczyt niepewny; w rękopisie *czobie*.

³⁸ Sprawy.

³⁹ Hieronim Gostomski. Zob. K. Lepszy, *Gostomski Hieronim h. Nałęcz* [w:] PSB, t. 8, s. 364–
366; *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław–
Warszawa 1987, s. 145.

kanclerzem⁴⁰ był, zdechli. Król JM, choć to prawo mamy, że wojny nie ma ni skim⁴¹ zaczynać bez *consensu* wszystkiej R[zeczy]p[ospolitej], choć na sejmie o tym żadnej wzmianki nie było, tak sam chcąc wybrał się na wojnę moskiewską i tak się na nią porwał – źle by to na myślistwo tak wyjechać. Z Krakowa tak wyjechał, że ledwo zamków od pokojów nie oddzierano. Wszystko i we wszystkim pustki. D[nia] 13 Augusti piszą, że się ruszył z Wilna ku Smoleńskowi⁴². Już też i pan lwowski⁴³ ruszył się za nim. Na Ukrainie zostawili onego wielkiego bohatera wojewodę ruskiego⁴⁴ z tysiącem koni. Tatarowie tak się ułękli jego hetmaństwa – przysła wieść do Jarosławia w tych dniach, że aż pod sam Bar wszystko Podole wybrali⁴⁵; tuszą się im nie oprzeć aż o Lwów. W takim to rządzie odjechał nasz król. Z Moskwy różne nowiny. Powiadają, że Pan Zborowski Aleksander te ludzkie, którzy szli na pomoc Szujskiemu⁴⁶ od Carolusa⁴⁷ miał porazić na głowę⁴⁸. Tatarów nahajskich⁴⁹ miało coś niemało przyjsć do Szujskiego, przed którymi miało być duszno naszym i snadź mieli nasi pisać do króla prosząc, aby im rychło przybywał na ratunek. To tak te nowiny ode dworu. Widziałem się z panem Walawskim⁵⁰, kanclerzem tego Dymitra⁵¹. Ten mi powiedział, że w wojsku Dymitrowym dwie części rokoszańskiego żołnierza, którzy się tak sprzysięgli, że koniecznie królowi chcą dać bitwę. Posyłam też WKsM kopię, co mi JMP Jakub Sienieński, wojewodzic podolski⁵² pisał, jeśliż tak jest, że się już z Szujskim pogodził, zda się mi, żeśmy się niepotrzebnie

⁴⁰ Maciej Pstrokoński. Zob. H. Kowalska, *Pstrokoński Maciej z Burzenina h. Poraj* [w:] PSB, t. 28, s. 265–271; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, s. 55.

⁴¹ Z nikim.

⁴² Zob. przypis 8.

⁴³ Stanisław Żółkiewski, hetman polny koronny. Zob. *Urzędnicy województwa ruskiego*, s. 117–118, gdzie autor wskazuje, że Żółkiewski uzyskał awans na wojewodę kijowskiego już 28 III 1608 r., a jeszcze w kwietniu 1608 r. był wzmiankowany jako kasztelan lwowski. Z listu Stadnickiego wynika, że nawet i później był tak tytułowany.

⁴⁴ Stanisław Golski. Zob. K. Lepszy, *Golski (Gulski) Stanisław h. Rola* [w:] PSB, t. 8, s. 230–231; *Urzędnicy województwa ruskiego*, s. 161.

⁴⁵ Maurycy Horn nie odnotował tego najazdu tatarskiego. Zob. M. Horn, *Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemię Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600–1647*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. 8, 1962, cz. 1, s. 12 i tablica 1 na s. 65.

⁴⁶ Wasyl IV Szujski.

⁴⁷ Karol IX Waza.

⁴⁸ Chodzi prawdopodobnie o zwycięstwo, jakie odniósł pod Torczycą nad oddziałami szwedzko-moskiewskimi Aleksander Zborowski, pozostający na służbie Dymitra Samozwańca II. Zob. M. Dzieduszycki, *Krótki rys dziejów i spraw lisowczyków*, „Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich: pismo poświęcone dziejom, bibliografii, rozprawom i wiadomościom naukowym”, t. 3, Lwów 1842, s. 111. Współdziałanie wojsk cara Wasyla IV Szujskiego i króla szwedzkiego Karola IX było wynikiem traktatu sojuszniczego zawartego 28 II 1609 r. w Wyborgu. Zob. W. Polak, *O Kreml i Smoleńszczyznę. Polityka Rzeczypospolitej wobec Moskwy w latach 1607–1612*, Gdańsk 2008, s. 93–94. Szerzej na temat działań Aleksandra Zborowskiego i podległych mu żołnierzy już po rozpoczęciu wojny Rzeczypospolitej z Moskwą, zob. B. Dźwigala, *Wojna polsko-moskiewska 1609–1612. Znaczenie postawy pułku Aleksandra Zborowskiego wobec wojska królewskiego dla przebiegu kampanii*, „Vade Nobiscum”, t. 2, 2009, s. 31–38.

⁴⁹ nogajskich

⁵⁰ Walenty Walawski, jeden z dowódców wojsk i kanclerz Dymitra Samozwańca II.

⁵¹ Dymitr Samozwaniec II.

⁵² Jakub Sienieński. Zob. I. Kaniewska, *Sienieński Jakub h. Dębno* [w:] PSB, t. 37, s. 174–179.

nagotowali na tę moskiewską wojnę. Tu u nas nagotowali się nowe rzeczy robić, na elekcji deputackiej chcą wyciągnąć pobór. Boję się żeby na tym sejmiku nie przyszło mi wyiskać brody temu Cainiowi kaliskiemu⁵³. Posyłam też WKsM kopię mowy mojej, którą miał[em] na sejmiku w Wiszni przed sejmem. To też WKsM oznajmuje, że pan kanclerz litewski⁵⁴ pojednał się z panem hetmanem litewskim⁵⁵ w Wilnie. Snadź ich sam król miał jednać. I to WKsM oznajmuje, że król na wyjeździe kazał wilniańskich mieszczanów co celniejszych religii greckiej pojmać i do więzienia dać, także popy wszystkie, co się nie chcieli poddać pod regiment papieski i inszych popów na to miejsce nasadzał do cerkwi i tak ich w więzieniu odjechał⁵⁶. Prawie sobie ściele do Moskwy drogę. Zaraz się mu będą poddawać skoro usłyszą, że tak religię grecką traktuje dobrze.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dz. V, Listy domów obcych, sygn. 14956.

Budziło J., *Wojna moskiewska wzniecona i prowadzona z okazji fałszywych Dymitrów od 1603 do 1612 r.*, oprac. J. Byliński, J. Długosz, Wrocław 1995.

Diariusz drogi Króla JMci Zygmunta III od szczęśliwego wyjazdu z Wilna pod Smoleńsk w roku 1609 a die 18 Augusta i fortunnego powodzenia przez lat dwie do wzięcia zamku Smoleńska w roku 1611, oprac. J. Byliński, Wrocław 1999.

Opracowania

Biedrzycka A., Chłapowski K., Świętosławski Jan h. Rola [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 51, Warszawa–Kraków 2017, s. 569–573.

Byliński J., *Stadnicki Marcin h. Szreniawa* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 405–408.

Byliński J., *Stadnicki Stanisław h. Szreniawa zwany Diabłem* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 425–432.

Byliński J., W. Kaczorowski, *Smoleńsk 1609–1611. Szkic z dziejów nadgranicznej twierdzy*, Opole 2012.

⁵³ Adam Stadnicki. Zob. przypis 13. Określony przez Stadnickiego jako Cain kaliski, ponieważ był również kasztelanem kaliskim. Zob. *Urządnicy wielkopolscy*, s. 53.

⁵⁴ Lew Sapieha. Zob. H. Lulewicz, *Sapieha Lew h. Lis* [w:] PSB, t. 35, s. 84–104; *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, s. 53. Pełna biografia Lwa Sapiehy, zob. A. Czwołek, *Piórem i buławą: działalność polityczna Lwa Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń 2012.

⁵⁵ Jan Karol Chodkiewicz. Zob. W. Dobrowolska, *Chodkiewicz Jan Karol h. Gryf z mieczem* [w:] PSB, t. 3, s. 363–367; *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, s. 42.

⁵⁶ Najpełniejszy obraz burzliwych wydarzeń w Wilnie z lat 1608–1609, o których gwałtownej kulminacji pisał w liście Stanisław Stadnicki, przedstawił T. Kempa, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016, s. 259–293.

- Byliński J., Źródła konfliktu pomiędzy królem Zygmuntem III a Radziwiłłami [w:] *Kultura polityczna w Polsce*, t. 6, cz. 2: *Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*, red. M. Kosman, Poznań 2006, s. 29–49.
- Chłapowski K., *Stadnicki Adam h. Szreniawa* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 360–363.
- Chynczewska-Hennel T., *Ostrogski Janusz książę* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 481–486.
- Czapliński W., *Opaliński Łukasz z Brina h. Łódzia* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 90–93.
- Czwołek A., *Piórem i buławą: działalność polityczna Lwa Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń 2012.
- Długosz J., *Lubomirski Sebastian h. Szreniawa* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973, s. 40–42.
- Dobrowolska W., *Chodkiewicz Jan Karol h. Gryf z mieczem* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 363–367.
- Dzieduszycki M., *Krótki rys dziejów i spraw lisowczyków*, „Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich: pismo poświęcone dziejom, bibliografii, rozprawom i wiadomościom naukowym”, t. 3, Lwów 1842, s. 53–142.
- Dźwigala B., *Wojna polsko-moskiewska 1609–1612. Znaczenie postawy pułku Aleksandra Zborowskiego wobec wojska królewskiego dla przebiegu kampanii*, „Vade Nobiscum”, t. 2, 2009, s. 31–38.
- Horn M., *Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemię Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600–1647*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. 8, 1962, cz. 1, s. 3–71.
- Janiszewska-Mincer B., Mincer F., *Rzeczpospolita Polska a Prusy Książęce w latach 1598–1621*, Warszawa 1988.
- Janota-Strama A., *Stadniczy herbu Szreniawa z Nawojowej*, Warszawa 2013.
- Kaniewska I., *Sienieński Jakub h. Dębno* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 37, Warszawa–Kraków 1996, s. 174–179.
- Kempa T., *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016.
- Kowalska H., *Ostrogska z Kostków Anna* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 478–479.
- Kowalska H., *Pstrokoński Maciej z Burzenina h. Poraj* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 265–271.
- Kozłakow W., *Maryna Mniszech*, tłum. A. Wołodzko-Budkiewicz, Warszawa 2011.
- Lepszy K., *Golski (Gulski) Stanisław h. Rola* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960, s. 230–231.
- Lepszy K., *Gostomski Hieronim h. Nałęcz* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960, s. 364–366.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do poł. XIX w.*, Warszawa 1953.
- Lulewicz H., *Sapieha Lew h. Lis* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 35, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994, s. 84–104.
- Łoziński W., *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, oprac. J. Tazbir, Warszawa 2005.
- Maciszewski J., *Kryski Feliks vel Szczęsny z Drobnina (Drobina) h. Prawdzic* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 482–485.

- Pawłowska-Kubik A., *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019.
- Pietrzyk Z., *Stadnicki Stanisław Mateusz h. Szreniawa* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 424.
- Polak W., *O Kreml i Smoleńszczyznę. Polityka Rzeczypospolitej wobec Moskwy w latach 1607–1612*, Gdańsk 2008.
- Strzelecki A., *Baranowski Wojciech* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 286–289.
- Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa 1987.
- Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, oprac. K. Przyboś, Wrocław–Warszawa 1987.
- Wasilewski T., *Radziwiłł Janusz h. Trąby* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 202–208.
- Wrede M., *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*, Warszawa 2019.
- Пшеспюрка А.Г., *Поляки на службе самозванцев [w:] Смута в России и Потоп в Речи Посполитой: опыт преодоления государственного кризиса в XVII столетии. Материалы Российско-польской научной конференции Москва, 24–26 октября 2012 г.*, ред. А.В. Юрасов, А.В. Малов, Москва 2016 / *Turbae in Russia et Diluvium in Republica Polona: exempla superationis discriminis politici XVII saeculi. Acta colloquii Rossico-Poloni celebrati Moscoviae diebus 24–26 mensis Octobris AD MMXII*, Moskwa 2016, s. 179–193.

Streszczenie

Odnaleziony w aktach Archiwum Warszawskiego Radziwiłłów (przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie) list z 1609 r. Stanisława Stadnickiego zwanego „Diabłem” adresowany do podчасzego litewskiego Janusza Radziwiłła był dotąd cytowany tylko w niewielkich fragmentach przez Janusza Bylińskiego. Teraz list został opublikowany w całości. Zawiera on informacje o sprawach wewnętrznych Rzeczypospolitej, w tym o rokoszu sandomierskim, konflikcie Stadnickiego ze starostą leżajskim Łukaszem Opalińskim i wojewodzina wołyńską Anną z Kostków Ostrogską. Ponadto zawiera wieści o walkach w Rosji i doniesienia o rozpoczęciu przez króla Zygmunta III Wazę działań wojennych przeciwko Moskwie.

Letter from Stanisław Stadnicki to Prince Janusz Radziwiłł, 1609

Summary

A letter from 1609 by Stanisław Stadnicki, known as "The Devil" and addressed to Janusz Radziwiłł, the deputy cup-bearer of Lithuania, found in the files of the Radziwiłł Warsaw Archives (held at the Central Archives of Historical Records in Warsaw) has so far been quoted only in small fragments by Janusz Byliński. Now the letter has been published in full. It contains information on the internal affairs of the Commonwealth, including the

Sandomierz rebellion, Stadnicki's conflict with the starost of Leżajsk, Łukasz Opaliński, and the wife of Voivode of Volhynia, Anna Kostka Ostrogska. It also contains news of fighting in Russia and reports of King Sigismund III Vasa's commencement of hostilities against Moscow.

Słowa kluczowe: Stanisław Stadnicki „Diabeł”, Janusz Radziwiłł, Dymitr Samozwaniec II, rokosz sandomierski, wielka smuta, wojna Rzeczypospolitej z Rosją, korespondencja

Keywords: Stanisław Stadnicki “the Devil”, Janusz Radziwiłł, False Dmitry II, Sandomierz rebellion, Time of Troubles (Smuta), war between the Commonwealth and Russia, correspondence